

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון ל"ג

פרשת נשא | תשפ"ה

ראני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

היה זה באחד מבתי הכנסת בארץ הקודש. באי בית הכנסת והמתפללים הרבים שגדשו את שערינו לא החכמים דיים להביא את רום מעלת התפילה, לא עמדו על סודה ולפיקך כשלו בהנהגתם בעת התפילה ובפרט בקריאת התורה.

מדי יום ביומו ושבט בשבתו היה ניצב רב בית הכנסת, זועק, מעורר ומתריע על גודל הפגם והעוון שבכך, ואין עונה. זעקתו היתה כקול קורא במדבר, דבריו נפלו על אוזן ערלה והוא לא מצא אף לא אדם אחד קשוב בכל בית הכנסת שיטה אוזנו לדברים הנחרצים.

ניסה הרב בכב ובכה, הסביר במתק שפתיים כי התפילות תעלינה לרחמים ורצון שבעתיים אם רק יזכו לנצור פיהם ואף הזכיר את דברי הזהר הקדוש על כך שאין לאדם המדבר בתפילה חלק באלקי ישראל, ואפס. 'עבר ושנה' כבר אמרו חכמינו, 'נעשה לו כהיתר'.

כך נותר המצב הנורא על כנו במשך תקופה ארוכה, כשכל תפילה נראית יותר כמו רחבת שוק הומה סוחרים, כל קריאת התורה נדמית ככוורת דבורים רוחשת, וכדי בזיון וקצף. באחת השבתות לא מסוגל היה הרב עוד לחשוב.

ספר התורה הוצא מן הארון, ותיכף לאחר שהחל בעל הקורא בקריאת הפרשה - כמו ניתן האות לפתוח בדיונים ארוכים וקולניים אודות נושאים שעל הפרק, פוליטיקה ועסקים, כמו גם עניינים של מה בכך, נידונו בפני ספר התורה הפתוח ללא שמץ בושה, והתופעה צרכה את לבו של הרב.

לפתע לא עצר בעצמו.

הוא ניגש אל הבימה, עצר באחת את בעל הקורא ואחז בספר התורה הפתוח. מעשה זה או כשלעצמו עורר סקרנות מסוימת ומשך אליו מבטים, אולם את ההמשך לא יכול היה אף אחד מהנוכחים לצפות.

הרב אחז בספר התורה, גלג אותו ביראת כבוד, נשא אותו בידו והחל עושה את דרכו אל ארון הקודש. כך, בעיצומה של עלייה בקריאת התורה.

המבטים המשתוממים התחלפו בהבעת זעזוע, התדהמה ניבטה מעיני המתפללים כולם והם ציפו במתח למוצא פי הרב, להסבר כלשהו שיניח את דעתם. שמה מצא הרב פסול בספר התורה. אולי התברר שטעו וקראו את הפרשה הלא-נכונה.

'קריאת התורה???' הרב זעק מנהמת לבו, שאג את כאבו, 'הלזו ייקרא קריאת התורה?! הלא אין בזיון גדול מזה, בעוד כולכם יושבים ומשוחחים משל הייתם ברחובה של עיר, כשספר תורת אלקים מונח לפניכם וסופג בדומייה את בושתו וכלימתו!' אם חשב אי מי כי הדבר נועד לתועלת המשך בעמוד ב'

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"דבר אל אהרן וגל בניו לאמר פה תברכו את בני ישראל אמור להם" (ו, כג).

הוכלל הוא כך, הדנה הבעל שם טוב היה מוכיח תמיד את העולם בזה הפסוק (תהלים קכא, ה): 'ה' צלף', דהיינו כמו שהצל עושה מה שאדם עושה, כך הבורא ברוך הוא כביכול עושה מה שאדם עושה... והנה המדה הזאת נקרא 'כה', כי פירוש המלה של 'כה' הוא כך, פירוש כמו שהוא עושה גם כן הבורא ברוך הוא עושה.

זה ידוע שהבורא ברוך הוא רוצה להטיב לעמו ישראל, כי יותר ממה שהעגל רוצה לינוק פרה רוצה להניק (עיי' פסחים ק"ב, א). וצריך האדם כשעומד להתפלל לפני הבורא ברוך הוא כל תפילת י"ח או שאר דברי תחנונים, צריך להתפלל רק שיחיה הבורא ברוך הוא תענוג מזה... וזה ידוע כשאדם מתפלל בשבילו או נקרא מקבל, וכשאדם רוצה לקבל דבר או חזו הגב יד לארץ והתוך יד למעלה, אבל כשאדם מתפלל רק שיחיה הבורא ברוך הוא תענוג מזה או נקרא משפיע, שהוא משפיע כביכול בהבורא ברוך הוא, והמשפיע או חזו גב

יד למעלה ותוך היד למטה.

והנה ברכת כהנים הוא בנשיאות כפים, דהיינו שאוחזים גב ידיהם כנגד פניהם כמו מי שירצה להשפיע. וזה פירוש הפסוק 'פה תברכו את בני ישראל', דהיינו שיברכו את ישראל כדי שיחיה לבורא ברוך הוא תענוג מזה, ותהיו אתם משפיעים כביכול בהבורא ברוך הוא, ואחר כך הבורא ברוך הוא ישפיע לכם כל טובות וברכות על ישראל, כמו שאמרנו שזה המדה נקרא 'כה', כמו שישאל עושים כביכול הבורא ברוך הוא גם כן עושה ומשפיע לעמו ישראל טובות וברכות חיים ושלוש, אמן (קדושת לוי').

ויש לפרש עוד, 'אמור להם'. הדנה כתבו תלמידי הבעש"ט מה שקיבלו מרבים הקדוש, שבהתפלל אדם על אחד מישראל על איזה חסרון שהגיע עדין ח"ו, אזי ישם מגמת תפילתו לצורך גבוה, כי ביש ח"ו איזה חסרון לאיש הישראלי אזי בודאי יש כביכול איזה פגם בשם באם הבנים שכינה הקדושה, ושכינה מה אומרת וכו'. על כך ישם מגמת בקשתו להשלים חסרון וכו' וממילא יתוקן הכל בהבנים זרע בירך י"י, לא כן אם משים מגמתו רק בחסרון הגשמי, אינו בטוח כל כך שתקובל תפילתו... וכאן בברכה שצוה הש"י להכהנים לברך את ישראל, הוא הגוזר לחיבת הבנים אמר אין מן הצורך להתאמץ דוקא בכוונה הנ"ל רק אמור להם יברכך (אגרא דכלה').

הרה"ק ר' אברהם בעל 'ברכת אברהם' מסלונים ז"ע

י"ב סיון תשמ"א

'תפלה לעני כי יעטף', כשהוא מעוטף בדחקו ואינו יכול להתפלל, אזי הוא רק 'לפני ה' ישפך שיחו', מדבר לפני אביו שבשמים על דחקו והחסר לו, ומתכלל בתוך כל ישראל אשר מכינים את עינים ושפלותם שאינם יודעים להתפלל, ואז הקב"ה מתעטף להיות השליח ציבור ומקריא את ה"ג מדות של רחמים (ראה ר"ה יז, ב) להשפיע לכולם כל הצטרותם (מתוך דבריו במכתב).

הילולא דמרי עלמא

בעלי הילולא ועבודת התפילה

לא נדיר לפגוש במסדרונות משרדי הממשלה והרשויות אדם המתמקח עם פקיד פלוגי, מנסה להפציר באדם בעל משרה והשפעה. מחזות הם שבכל יום - לשמוע את הדי הוויכוח עולים מתוך חדרי משרדי העירייה ולראות את האורח הקטן כשעל פניו נסוכה ארשת תחנונים ואגרופי קמוצים בתסכול.

אבל בכי? זה כבר נדיר יותר, כמעט בלתי קיים. בדרך כלל שומרים אלה הבאים בשערי משרדי הרשויות השונות על כבודם העצמי, משיירים חלקה קטנה של אישיות חזקה למראית עין. כמעט אין בנמצא אדם המתפרק בבכי מול פקיד, קשוח ככל שיהיה.

בדיוק לכן עורר הבכי הסוער, ההתייפחות חסרת המעצורים, את סקרנותו של האיש שחלף במסדרון עיריית טבריה אי אז לפני עשורים רבים, ויותר מכך את לבו הרחום. מה לו לאדם הנחבא לו בחדר הסמוך, ממרר בככי ונותן דרור לדמעותיו?

לימים שיתף האיש, זקן המוהלים הרה"ח ר' אלטר אברהם שוורץ, באשר אירע. אך קודם לכן ראוי לצלול כמה עשורים קדימה, אל השנים בהם כיהן ביד רמה הרה"ק ה'ברכת אברהם' מסלונים ז"ע והנהיג את נשיאותו ברמה. בדרכו היוקדת הצית את להבת אהבת הבורא ויראתו בלב צעירים ומבוגרים אחדים, הכה על קודקוד בני עדתו ואמר להם 'גדלו' - בהשגות, במעלות הקדושה, בפרישות וביראת חטא, וכמוהו בעבודה שבלב זו תפילה.

בינינו עוד חיים אלה שזכו לראותו בעבודת הקודש, והם נתלים עד עת היום הזה בזיכרונות. מתרפקים בגעגוע על האש שבערה בטבריה ואז בירושלים. הם נזכרים ברב הדומה למלאך הניצב במקומו ומתחטא לפני קונו בסערת רגשות שאין דומה לה, שואבים ממרחק של עשורים חיזוק מהשהלכת היוקדת שכל כולה דביקות בבורא יתברך.

אלא שקודם לכן, טרם התמנתו באופן רשמי למנהיג העדה והרבה לפני שהתעטר באדרת האדמו"רות, כבר בחש הרבי בכל ענין ציבורי ופעל גדולות ונצורות למען עמך

ישראל בתפקידים ציבוריים כאלה ואחרים. במסגרת עשייתו הציבורית נדרש היה הרבי, אז אברך צעיר ובן עלייה שרתם את כישורו לטובת הכלל, להסתובב במשרדי עיריית טבריה ולהתחכך בבעלי תפקידים שונים. לא תמיד ניכרת תוספת יראת שמים במידה גדושה על אלה הנאלצים לשהות בחברת נציגי השלטונות הרחוקים כרחוק מזרח ממערב מכל דבר שריח קדושה נודף ממנו, ואם נדייק - כמעט תמיד גורע הדבר מיראתם של אלה הנאלצים להסתובב במקומות אלו.

ללא שוורץ, העוצר על עמדו באחת ומטה אוזן ליללה העולה מתוך החדר. הוא נכון היה לסייע, להשיט יד ואף ללחוץ על פקידים ובעלי תפקידים כדי להושיע את האיש מצרתו ולהעלות מזור לכאבו, אולם מה שציפה לו מעבר לדלת היה רחוק מכל מה שיכול היה לדמיין, להעלות בדעתו.

ניצב לו שם אברך, עסקן מוכר ונמרץ, גבו למרכז החדר ופניו כבושות באחת מפינות החדר. מפיו נפלט בכי כבוש שמפעם לפעם געש והתפרץ בשאגה אדירה, כתפיו רוטטות וכל כולו בשלו, מנותק מהמתרחש סביבו.

'נשמת כל חי' הוא רקע ברגליו על הקרקע, כמו בועט בכל מה שמייצגת העירייה ובעולם ההבל שהיא מייצגת, 'אוי... נשמת כל חי תברך', והוא מתרפק על המילים, נאחז בהם כביכול היו חבל הצלה.

אי אפשר לסייע לו, ידע הרב שוורץ. אין דרך לפתור עבירו את הבעיה, פשוט משום שאין כל בעיה. אדרבה, כל כך מתוק לו - לבן העלייה המזיל דמעות כמים. כל כך טוב לו, כזו קרבת אלקים!

אין זה מעניינו האם שבת קודש כרגע או שמה יום חול, אם הוא נמצא בשטיבל סלונמיאי בינות לחסידים ואנשי מעשה או שמה באווירת החולין של עיריית טבריה. אחת היא לו, 'כי כל פה לך יודה... עד הנה עזרונו רחמיך'. הוא, וקונו, וזהו. אין אחר מלבדם בחדר, או ביקום בכלל.

כוחו העצום של מרן אור שבעת הימים הבעל שם טוב הקדוש ז"ע לפעול ישועות גדולות לכלל ולפרט, תופס מסכת בפני עצמה במסכת אמונת החכמים לאורה גדול. אולם במה אכן היה כוחו גדול? את זאת מגלה לנו הרה"ק בעל 'מאור עיניים' בפרשתנו.

כך כמעט חז"ל ללא עוררין (בראשית רבה נא, ג): "אין רע יורד מלמעלה". הקב"ה כולו טוב וחסד, ואין כלל אחיזה ותפיסה לכל רע שהוא בעולמו של מקום.

יתמה אדם, הכיצד מתיישבת קביעה זו עם ייסורים ומכאוב, שכול ואובדן המצויים למגינת לב בעולם? איך ניתן לומר שאין רע יורד מלמעלה, בעוד אנו אמונים על הכרה מוחלטת בהשגחה הפרטית והמדוקדקת על כל נברא, ואילו השגחה זו בדיק מוזמנת לפתחו של האדם קשיים ומשברים, ואלו קיימים בעוז ומשתרגים על צווארו?

אלא מה, מבאר המאור עיניים - בהכרח שכל הירע' הנראה לעין בשר ודם אינו כי אם ביטוי גשמי לדינים המתעוררים מכך שניתקו המדרגות העליונות ממקומן בעולמות העליונים, וניתקו ממקורן גורם לעוגמת נפש וכאב בעולם החומרי הניבט לעינינו. אם רק יקבל מדרגות אלה את תיקונם וישבו למקומם בעולמות העליונים - יביא עמו הדבר גם ארוכה למכאוב האנושי.

הבעל שם טוב הקדוש, כשהיה נחשף לכאב של יהודי, ידע בחושי המזוכים ובראיתו הרוחנית מהו הפגם שגרם לכל אותם דינים ומה נדרש לתקן כדי להביא מזור לאותו יהודי, וכך היה מתקן את הדבר ומעלה את המדרגות לשרושן העליון. בהכרח נתקיים בו עקב כך 'ותגור אומר ויקם לך' (איוב כב, כח), וככל היוצא מפיו כן היה.

על פי זה מבאר המאור עיניים את האמור בפרשתנו (ד, כב): "נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם".

'ראש' מורה על הקב"ה, אשר הוא ראשו אלופו של עולם. 'בני גרשון' מלשון 'גירוש' - היינו אותם מדרגות שכביכול גורשו מנחלתם בעולמות העליונים ובאו לידי ביטוי בצרות ישראל. עליהם מצוה התורה הקדושה כי נעלה אותם לשרושם ובכך נתקן את הפגם הנוגע לשכינה הקדושה: 'נשא את ראש בני גרשון'.

מסופר על אחד מגדולי ישראל בדור האחרון, מעניק הרוח בהם חנן הבורא יתברך את דורנו, אשר ביום חן הימים מעד תחתיו בעלייתו את המדרגות לביתו, נחבט ונפל תחתיו.

המכה היתה מכה, הכאב מוחשי וניכר, אולם למרות זאת נראתה תגובת הצדיק מעט מוגזמת. הוא ישב על מקומו, מירר בבכי כילד קט והתעכב זמן רב בצער נורא.

לתהיית תלמידיו שליוו אותו ונכחו במקום הסביר בפשטות: 'הלא הנפילה

נגרמה כתוצאה ממעשיי, ועליי לערוך חשבון נפש נוקב עם עצמי ולברר על ולמה באה אלי הרעה. על כך אני בוכה אפוא, על החטא שגרם לכך, ולא על המכה עצמה!"

אדם מתנהל בעולמו, חווה פה ושם קשיים ואתגרים. הוא ניצב נבוכ, תוהה לנוכח הצרות התוכפות אותו ומתקומם כנגד מה שנראה בעיניו רע, קשה, בלתי מובן.

לעתים הוא זוכה להכיר בכך שהכל משמים, לפעמים לא, ויש והוא מבין זאת אך בדרך לא נכונה. על כך ידועה מליצת העולם, כי בשעה שהכל הולך כשורה - או אז מסקנתו היא כי 'כִּי יִצְעַם דְּרֵי עֵשָׂה לִי אֶת הַחֵלֶל הַזֶּה' (דברים ה, ז), ואילו כשמשנהו חרוק - מרים האדם ידיו בהשלמה ופולט 'הכל משמים'.

אך אין זה המבט הנכון. לא כך אמור יהודי להתבונן על המאורעות החולפים עליו, לא כך הוא אמור לבחון ולנתח את חייו והמתרחש בהם.

הכל משמים, אמת ויציב. או לנו אם לא נאמין בכך.

אך שומה עלינו לזכור כי לצד האמונה היסודית הבאה: 'אֲנִי מֵאֲמִין בַּאֲמוּנָה שְׁלֵמָה, שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בּוֹרֵא וּמְנַהֵיג לְכָל הַבְּרִואִים, וְהוּא לְבַדּוֹ עֹשֶׂה וְעוֹשֶׂה וְיַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּעֲשִׂים', איתנה אמונתנו גם ביסוד הבא: 'שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב לְשׂוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לְעֹבְרֵי מִצְוֹתָיו'.

'לכל כדור יש כתובת' התבטא הגה"ק ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, והדבר נכון גם לגבי כל אתגר, קושי או כאב. לכל דבר יש כתובת, סיבה ושורש עליון.

אך כיצד יכול אדם מן השורה, יהודי פשוט שכל הווייתו, שיחו ושיגו רחוקים כרחוק שמים מארץ מהשגותיו של איש האלקים הבעל שם טוב, לתקן את אשר עיוות ולהעלות את המדרגות העליונות לשורשן? איך יש בכוחם של פשוטי עם ומעוטי ערך לרומם ולהעלות את כל אותן מדרגות, ובכך להעלות ארוכה למכאוביהם?

גם על כך משיב המאור עיניים ומאיר את עינינו.

הנה אמרו חז"ל (ברכות ל, ב): "אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש", וביאר המגיד הגדול ממעורטש כי הכוונה ל'כובד' שיש לקב"ה כביכול בעת שיש צרה ליהודי. זאת על פי מאמרם ז"ל (סנהדרין, מו, א): "בזמן שאדם שריר בצער, שכנינה מה אומרת - קלני מראשי קלני מזרועי", והיינו בלשון סג-נהור [עיי"ש בגמ'] כביכול 'לא קל' להשי"ת.

וזו לשונו הק' של הרה"ק המאור עיניים: "כי כל הדברים שהם הצטרכות האדם נקראים אברי השכינה כביכול, כגון רפואה פרנסה ושאר דברים, כל דבר הוא אבר מהשכינה, ומה שחסר למטה חסר גם כן למעלה, ולא יכוין להנאת עצמו כלל ואם יעשה כן ממילא יתקן למטה גם כן".

נמצאנו למדים כי אף ביד אדם מן השורה לפעול ישועה ורחמים ולפתוח שערי הצלחה וברכה וכל טוב, וכל זאת אם יתפלל על צער השכינה ועל הפגם שכביכול נוצר בעקבות חטאיו וצערן. זוהי עבודה שבלב, זוהי תפילה.

המשך מעמוד א'

הדרמה בלבד, למען חידוד המסר, מהר מאד התברר כי לא מינייה ולא מקצתיה. הרב אכן נחוש היה להפסיק על אתר את קריאת התורה, בהבנתו כי לתופעה הנלווה ניתן לתת כינויים רבים, אולם 'קריאת התורה' אינו אחד מהם.

תגובתו החריפה של הרב, כצפוי, הכתה הדים. בני הקהילה מעידים כי עד עצם היום הזה נחקק הרגע בלבם, ובכל האזור כולו ידוע כיום לטובה בית הכנסת המדובר - כמקום קדוש ונשגב בו אין פוצה פה ואין מצפצף בתפילה וקריאת התורה.

כשהובא הנידון לפני מרן הרב אלישיב זצ"ל על ידי חתנו הגדול יבלחט"א הגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א, הגיב הרב אלישיב על אתר כי אכן פעל הרב כראוי וכיאות, ואין לנו כבוד ספר התורה יותר מכן!

בפרשתנו אנו למדים אודות דינה של אישה סוטה, אותה מצווה התורה הקדושה להשקות במים המרים המאריים - אותם מים בהם נמחית 'מגילת סוטה' בה נזכר שם שמים.

בהתייחסותם של חז"ל לספרי המינים והאפיקורסים המרחיקים את לבב האדם מיראתו יתברך, מתבטאים חז"ל (שבת קטז, א): "ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה - שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, הללו שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים - על אחת כמה וכמה".

דומה שהוא הדבר לענין בזיון כבוד בית הכנסת וזלזול בתפילה ובקריאת התורה, ועל כך מעיד המעשה האמור. לעתים, וכמובן בנסיבות חריגות ביותר, מוטב שיימחה שם שמים באופן שכזה ובכך יתרבה כבוד שמים, מאשר שימשיך להימחות חלילה שוב ושוב, מדי יום ביזמו ובאופן מכפיר.

קרבנות אלוקים
לאדם של גדולי הדורות

אדם ובירר האם כבר נשלח שמה של רעייתו לאביו הגדול, תפס ר' שלמה את ראשו בצער והודה כי הדבר פרח מזיכרונו. תיכף הבטיח כי יטפל בזה כאן ועכשיו, ואכן כך עשה.

הזמן שחלף השכיח ממנו פרט אחד חשוב ביותר. במקום לכתוב לאביו כי יעתיר בתפילה עבור האשה 'רבקה בת שרה', ציין במכתבו כי הוא מבקש שיתפלל עבור 'שרה בת רבקה'. טעות קלה, אך גורלית.

לא חלף כי אם זמן מועט, והנה מקבל הגאון ר' שלמה מענה מאביו הגדול.

במכתב חוזר אישר אביו כי אכן התפלל עבור האשה, אולם למגינת לב הוא ציין: 'התפללי עבור שרה בת רבקה, ולא נענית'.

ר' שלמה לא המתין רגע. חיש מהר זמן הגביר לביתו, ובפנים מכורכמות עדכן אותו ר' שלמה בנעשה. רק ליתר ביטחון בירר שוב את שמה המלא של האשה, שמא בכל זאת חל בלבול כלשהו, וכאן התבררה הטעות ותוקנה תיכף ומיד.

המכתב שהגיע כעבור זמן לא רב הבהיר: 'התפללתי על רבקה בת שרה, ונענית!'

למותר לציין כי אכן, תפילתו של הצדיק נשאה פרי ולאשה החולה באה ארוכה ומרפא, היא נרפאה ממחלתה וזו האחרונה נעלמה כלא-היתה.

תפילתו של גאון ישראל והדרו, מתברר, פועלת בשמי מרום והרי היא כמפתח לשערי הישועות הרפואות. אף לבנו הגאון ר' שלמה לא היה ספק בכך, והוא ידע כי משהו אינו כשורה אם תפילת אביו הקדוש אינה נענית. כל מה שנתר היה לברר האם חלה טעות כלשהי, וברגע שזו תוקנה - אך פשוט היה שתפילתו של הצדיק תישא פרי.

יהודי עתיר מומן ומוקיר תורה אשר נתבקש על ידי הגאון ר' שלמה איגר להזיל מהונו להחזקת התורה ולומדיה ולתמוך בישיבה שבראשותו, לא הסתפק במתן-יד רגילה ככל עמיתיו הגבירים, אלא הגדיל לעשות והרים את נדבת לבו בסכום עצום שסיסה את עלותם של כנאותיים מעילים לבני הישיבה. בוורשה הקפואה היתה זו הצלה של ממש, ובלבד מלא הכרת הטוב של ר' שלמה שמורה היתה פינה חמה ביותר עבור אותו אדם.

באחד הימים ניגש אותו אדם לר' שלמה, ביכה לפניו את מצבה הרפואה של רעייתו אשר בגופה נתגלתה מחלה אלימה המקננת, מתפשטת ומכילה כל חלקה טובה. 'אם יואיל נא כבוד תורתך' הפציר בו, 'להזכיר את רעיית לפני אביו הגדול לדבר ישועה ורחמים, והיה זה שכרי על תרומתי הנדיבה למען תלמידי הישיבה'.

בדרך כלל נמנע הגאון ר' שלמה בכל תוקף מלהפריע לאביו הגדול בסדר יומו הגדוש ובעבודת קדשו, אולם הפעם היה זה מקרה חריג. לנוכח תרומה שכזו ולאור הכרת הטוב העצומה שחש כלפי אותו אדם, נעתר להפצרותיו והודיע לו כי אכן ישלח את שמה של רעייתו - למען יזכר שמה אצל רבם של כל בני הגולה.

'שמה בישראל?' בירר ר' שלמה, וזה השיב: 'רבקה בת שרה'.

'השי"ת ישלח לה רפואה שלימה בתוך שאר חולי ישראל' בירך ר' שלמה בחום, והבטיח לעצמו כי יתיכף יגש לטפל בעניו על הצד הטוב ביותר.

דא עקא, סדר יומו העמוס של ר' שלמה ועיסוקיו התכופים, כמו גם טרדות ניהול הישיבה, השמיטו ורק מזיכרונו את אותה בקשה, ורק כעבור תקופה - כאשר הפוע אותו

מילתא חדתיא
פני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של
האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

הצדיק מתפלל על דורו

מצינו פי בתפלה (בראשית טו) ה'ה נח' איש צדיק תמים ושלם בכל מיני שלמות, אבל אחר כך בסמוך למבול (שם א) 'ירד ממדברגתו ולא נקרא עוד אלא 'צדיק', פי לא נהג כאברהם אבינו ולא הוכיח את בני דורו על רשעותם, ורק כששאלוהו על בניית התבה ה'ה אומר 'עתידי הקדוש ברוך הוא להביא מבול על הארץ' (בי"ד ז), אבל מעצמו לא ה'ה מוכיח את בני דורו להשיבם בתשובה, ומחמת פן נקרא המבול על שמו כמו שכתוב (שע"ה נד ט) 'כי מי נח זאת לי', זו גם הסבה שנגרעה מדרגתו ולא זכה עוד למדרגת 'תמים'.

נח לא התפלל על בני דורו

ועל דבר זה יתמהו הכל תמיהה גדולה, מדוע אכן לא התפלל נח על בני דורו שיצילו מהמבול, וכשיצא נח מהתבה רואה את חרבן העולם ה'ה בוכה, ואמר לו הקדוש ברוך הוא רועה שוטה אתה שלא בקשת רחמים על בני דורך, ובנדאי לא דבר ריק הוא, פי נח איש צדיק תמים ה'ה, ומיחד ה'ה בעבודת התפלה כמו שגזרנו בפסוק 'איש צדיק בגימטריא תפלה', ומדוע אם כן לא התפלל להצלת בני דורו.

נח לא סבל את הרשעים

פרש הרה"ק שר שלום מבקלאז ע"ה שצדיקים גדולים לפעמים אינם יכולים לסבל את רשעות בני דורם, ומחמת פן אינם יכולים להתפלל עבורם, וזה ה'ה הענין אצל נח, ש'לרב מעלתו לא יכול ה'ה להשפיל עצמו אל בני דורו ולקבל רחמים בעבורם, ואף על פי שבקש ורצה להיות 'בדרתיו' בתוכם ממש, מפל מקום לא ה'ה כחזו לסבל רשעותם כדי להגביה אותם.

כך יבאר מה שנהלקו חז"ל אם לדרש אותו לשבח או לגנאי ובנדאי אין הפנה לדרש את נח עצמו לגנאי, אלא שאם ה'ה בדרו של אברהם ש'מא ה'ה לכול לפעל יותר עבור הרשעים, פי דור שאברהם אבינו שריו בתוכו גם הרשעים שבו נמצאים במדרגה טובה יותר, וממילא אפשר יותר להתפלל עבורם ולפעל למענם. אבל יש דורשים לגנאי פי אנשי סדום ש'דורו של אברהם היו רשעים יותר מדור המבול, ואם על בני דורו לא בקש רחמים בנדאי ש'על אנשי סדום לא ה'ה מתפלל.

יש לנו לדעת, פי כל זה אינו אלא פרשעי אמות העולם, אבל בני ישראל גם אם אינם במדרגה הראויה, מפל מקום הם מכניעים עצמם לצדיקים, ועל ידי פן יש בכח הצדיקים להתפלל בעדם ולהיטיב עמם.

שבחו של הקב"ה, ואם כן אין בכך חסרון. אכן יש החולקים על כך (רמב"ם הלכות תפילה ט, ז, ובטור (שם) כתב שמסתבר כדעתו) וסבורים כי אין לחלק בין תחינה ובקשה לבין שבח, ובכל אופן אסור הדבר.

בפיוטים קדושים

נידון בפני עצמו תופסת ההתייחסות לפירוט שבחי המקום בפיוטים קדומים אשר יסודם בהררי קודש, ובהם ישנו לעתים פירוט נרחב של שבחי הקב"ה, יתר על המעלות שזכרו בתנ"ך ואשר נקבעו על ידי אנשי כנסת הגדולה.

כך למשל פיוטו של רבנו שלמה אבן גבירול: 'פטר מלכות', העוסק בקטנותו של האדם אל מול גדולתו הנוראה של הבורא, אותו נהגו בקרב עדות המזרח לומר קודם שחירת של יום הכיפורים. בפיוט זה ניתן לראות דוגמה להוספת שבחים, כדוגמת הקטע הבא: 'פי אתה אָחַד וְאַתָּה חַי וְאַתָּה גָבוֹר וְאַתָּה קָדִים וְאַתָּה גָּדוֹל וְאַתָּה חָכֵם וְאַתָּה אֱלֹקִים'.

דוגמה נוספת לכך ניתן למצוא בסליחות לפי נוסח אשכנז, בהם נאמר: 'א-ל רחום ש'מך א-ל חנון ש'מך ועוד. וכן בהמשך הסליחות - בפיוט 'ענגנו ה' ענגנו' בו ישנה אריכות בפני עצמה המייחסת שבחים ותארים רבים לבורא עולם. לענין אמירת פיוטים אלה והאם אין הדבר נוגד את האיסור להוסיף ולספר בשבחו של מקום, נחלקו הדעות בפוסקים, אולם למעשה לא נהגו להימנע מלאומרים (עיי' בית יוסף ודרכי משה א"ח שם).

תואר לעומת שבח

עצם ההגדרה 'המספר בשבחו של מקום' שנויה במחלוקת בפני עצמה.

חלק מהראשונים (ת"ר) מגילה שם בשם הרא"ה (ועוד) מגדירים את האיסור כמתייחס להוספה בשמות תוארו של מקום בלבד, בעוד שלדעתם מותר להאריך ולפרט את טובותיו, ניסיו ונפלאותיו, משום שאין בכך משום פגיעה בכבוד המקום אלא אך ורק שבח והודיה.

לעומת זאת סבורים ראשונים אחרים (ת"י שם בעצמו) כי הוא הדבר אף בדברי שבח והודיה כשלעצמם, אף הם כנכללים באיסור זה ואין להרבות בהם יתר על הכלול בנוסח התפילה. אכן, אף לדעה האחרונה שהזכרה, צידדו אותם ראשונים לומר כי החיסרון באופן זה הוא אך ורק במידה ואף חותם בברכה בדרך שבח, כגון 'מחיה המתים' וכו', שאופן זה יש בכך כעין הוספת תואר של ממש. לדעה זו, ראוי ונכון יותר להלל את הקב"ה על ידי אמירת פסוקים המתארים את גדולתו ומעשיו יתברך. ישנה נוספת דעה בקרב הראשונים (ב"י שם בשם הרא"ה) כי ככל שמדובר בדברי שבח ולא בתארים, לא זו בלבד שאין בכך איסור (וכדעה הראשונה שהוזכרה לעיל) כל המוסיף הרי זה משובח.

משה רבנו אף היא היתה ביום כ"ה בחודש כסלו, ולכן קוראים בימים אלו פרשה זו. בנוסף, נהגו בקהילות רבות לקרוא [לא בתורה אלא איש לעצמו מתוך הסידור או החומש] את פרשת קרבנות הנשיאים בימים שבין א' ניסן ל"ב ניסן, היות ובאותם ימים הביאו הנשיאים קרבנות אלו לרגל חנוכת המשכן.

אין בעובדה זו משום סתירה למובא לעיל כי חנוכת המזבח היתה ביום כ"ה כסלו, וזאת על פי המובא במדרש וזו לשונו (פסיקתא רבתי פרשה ו): "אמר רבי חנינא, ככה" ב'כסלו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן - שהקימו משה. וכל זמן שהיה מקופל, היו ישראל מלמלים על משה לומר, מפני מה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו. והקב"ה חישב לערב שמחת המשכן בחודש שנוול יצחק... ומעשה הפסידו כסלו - שנגמרה בו מלאכה. אלא 'ותשלם', אמר הקדוש ברוך הוא: עלי לשלם לו [לחודש כסלו]. והיכן שילם לו, חנוכת בית חשמונאי".

חז"ל (ברכות לג, ב) מספרים אודות אותו אדם שעבר לפני התיבה בנוכחות האמורא רבי חנינא, ובתפילתו השתפך נרגשות ואמר: 'הא-ל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזז והיראי והחזק והאמץ והנדיא והנפכד'.

בעיני רבי חנינא לא מצאה חן הנהגה זו, והוא תהה באוזניו בחריפות האם סיים לפרט את כל שבחיו של מקום. בהמשך דבריו הבהיר כי אף את שלושת השבחים אותם אנו כן אומרים: 'הגדול הגבור והנורא', אילולא היה משה רבנו אומרם בעצמו (דברים י, ז) - לא היה ראוי לאומרם בעצמו. הסברא העומדת מאחורי התנגדות נחרצת זו, יסודה בכך שאין כל דרך להגדיר או לתאר את מעלותיו של הקב"ה, אלא אדרבה ככל שנפרט אך נגרע, וכלשון הגמרא: "משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו".

עיקרון דומה מובא בגמרא במקום אחר (מגילה יח, א) על סמך דרשת הפסוק (תהלים קו, ב): "מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו", וזו לשון הגמרא: "למי נאה למלא גבורות ה' - למי שיכול להשמיע כל תהלתו". היות ואין אף יצור נברא המסוגל לכך - ממילא חל איסור להוסיף אף לא שבח אחד על השבחים שנמסרו מפי אבות האומה ונתקנו בנוסח התפילה.

עד כדי כך החמירו חז"ל בכך, שהזהירו (שם) באזהרה חמורה כי 'המספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא יותר מדי - נעקר מן העולם'. בענין זה מצאנו נידון רחב בראשונים ובאחרונים, ועל כך להלן.

גדר האיסור

רש"י (מגילה שם ד"ה אסור) מגדיר את האיסור באופן ברור, ותוחם אותו לסיפור ופירוט שבחי הקב"ה בקביעות ברכה. לעומת זאת לדעת התוספות (ברכות טז, א ד"ה מפני) האיסור מוגבל עוד יותר, וכולל אך ורק תוספת ברכות של ממש לתפילת שמונה עשרה.

ישנה דעה בראשונים (רבנו יצחק, הובא בטור א"ח קיג) לפיה האיסור נוגע אך ורק לשעת התפילה - בה אין להוסיף מלבד השבחים שנקבעו על ידי אנשי כנסת הגדולה. אמנם לשיטה זו מותר אדם להאריך בינו לבין עצמו ולהרחיב בשבחי המקום, כל עוד אינו טועה.

בטעם החילוק הובא (בית יוסף שם בשם מהר"א) כי דווקא בתפילת שמונה עשרה, בה נאמרים שבחי המקום בברכה הראשונה שאין בה בקשה וכל כולה שבח, אזי נראה הדבר כהגדרה חלילה של מעלותיו יתברך. אולם לא כן הדבר כשאדם מתפלל ומבקש דבר מה בתפילתו, במקרה כזה ניכר כי השבחים שהוא מפרט הם אילו שראה לנכון שהם נדרשים לבקשתו, ולא שהוא חושב ח"ו שבכך מסתכם

פרשה למעשה
הלכות תפילה לאור הפרשה

בפרשת השבוע אנו מוצאים את פירוט הקרבנות שהביאו הנשיאים בעת חנוכת המשכן, וזה המקום להזכיר את ההזדמנויות השונות בהן נוגעת פרשה זו לתוכן התפילה.

במשנה נאמר (מגילה ל, ב) כי בימי החנוכה יש לקרוא בתורה את פרשת הנשיאים, בחלוקה לפי ימי החנוכה [ראה בהרחבה בפוסקים אודות אופן חלוקתה]. בטעם הדבר הובא ברש"י (שם ד"ה חנוכה) כי אף בחנוכה נחנך המזבח, ואודות כך כתב התוספות יו"ט (משניות שם) כי בעת שכבשו החשמונאים מחדש את בית המקדש וטיהרוהו, מצאו את המזבח משובך כתוצאה ממעשי היוונים שחיללוהו, והם טהרוהו ובנו אותו מחדש, וביום כ"ה כסלו נחנך המזבח.

סיבה נוספת הובאה בראשונים (טור א"ח תרפ בשם מדרש פסיקתא) כי חנוכת המזבח בימי

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

"ביום השני הקריב נתנאל בן צוטר נשיא יששכר" (י, ח).

שבט יששכר, ככל השבטים, הביא את קרבנו למשכן. עבודת המשכן יש לה מקום ושארית, כידוע, על עצם היום הזה - בעבודה שלבו זו תפילה, ובקשר זה מוצא הרד"ק ר' זאב ואלף מוזיטומיר בעל 'אור המאיר' ז"ע מקום לתוכחת מוסר בבנין זה.

'יששכר' מורה על אותם אנשים אשר הם בבחינת 'יש ש'כר', היינו אלו שכל עבודתם את קונם הינה על מנת לקבל פרס. הם עובדים את הבורא יתברך ומשבחים לפניו אך ורק במידה והם רואים את טובו וחסדו בעיניהם ממש בחוש גשמי, ואילולא כן אין הם מצליחים להתחבר לעבודת התפילה ולשבח את בוראם באמת.

אודות שבט יששכר נאמר (דברי הימים א יב, לג): 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים', ועל כך ניתן בהקשר זה להמליץ את הפירוש הבא. אין ספק שאף אדם הנתלה במציאות אותה הוא רואה בעיניו ובחוויה האישית שהוא חווה, גם כזה הנתלה בחסד הנראה לעיניו בחוש ואינו מסוגל להודות על הטוב הנתתו ממנו, הרי שלפעמים זוכה הוא מטבע הדברים לראות את גילוי ההשגחה האלקית ולהבין בשכל אנושי כי יש על מה להודות ולשבח לבוראו.

אמנם, החסרון הטמון בכך הוא היעדר ההודיה והשבח לבורא העולם בזמנים שאינם כאלה, בימים בהם אין הוא נוכח לראות בחוש את הטוב.

על כך נאמר: 'ומבני יששכר', היינו אותם אנשים הנ"ל המבססים את כל עבודתם על ראיית השכר והטוב בעיניהם, הרי שהם 'יודעי בינה' ועומדים על חכמתו יתברך בהנהגת העולם, ולפיכך יש והם מודים על כך. אמנם, ידיעתם את הטוב הינה 'לעתים' בלבד, ואוי לאותה עבודה התלויה בראייתו הגשמית והשטחית של בן תמותה קרוץ מחומר.

הגיל הראוי לשליח ציבור

בין המעלות והתכונות הנדרשות מהאדם כדי שיוכל לשמש כשליח ציבור, ניתן למנות את היותו זקן ורגיל, פרקו נאה וקולו ערב ועוד כהנה וכהנה.

כל זאת בבעל תפילה במשך ימות השנה, אז נדרש ממנו לעמוד בדרישות מסוימות. אולם ככל שמדובר בשליח ציבור שייגש להביא את תפילות עמך ישראל בימים הנוראים ואף בסליחות הקודמות להם, נזכרת בפוסקים (רמ"א או"ח תקפ"א, א בשם הכלבו) דרישה נוספת, כי גילו יעמוד לכל הפחות על שלושים.

בטעם הדבר כתבו הפוסקים (כלבו, הובא באחרונים) כי תיקנו זאת כעין עבודת הלויים בבית המקדש, כנזכר בפרשת השבוע (ד, כ): "מִן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְיַמְעֹלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקַד אוֹתָם כָּל־הָאֵל לְצַבָּא צָבָא לְעַבְד עֲבָדָה בְּאֶהָל מוֹעֵד".

טעם נוסף שהובא (משנה ברורה שם ס"ב, ב), כי אדם בגיל זה לבו נשבר ונזכר יותר בקרבו, והרי הוא ראוי יותר להתפלל ולהתחנן עבור הציבור.

אכן חשוב לציין כי במידה ומעלה זו ניצבת כנגד מעלות אחרות, כגון שישנם שני בעלי תפילה - האחד ירא חטא ואינו בן שלושים ואילו האחר הגע לגיל שלושים אך אינו ירא שמים כרעהו, הובא בפוסקים כי יש להעדיף את רעהו אף שטרם הגיע לגיל שלושים.

סדרא דצלותא

תפילות הקדמונים ואבות האומה

יש והתפילה נענית בנקל, על אחר, אך לעתים נדרשת זכות כבירה ומיוחדת במינה כדי שתעלה התפילה לרצון ותחדור את מעבה המחיצות שבין ישראל לאביהם שבשמים. כך היה עם האמורא הקדוש רב, אשר הזדמן למקום פלוני בו שררה בצורת קשה, ובהתאם לדרישות ההלכה גזר ענית על הציבור והתאסף יחד עם העם לתפילות ותחנונים. דא עקא, ניכר היה בחוש כי דבר-מה חוסם את התפילות ומונע מהן להתקבל, השמים עודם אטומים מאין גשם, אף צל של ענן לא נראה ברקיע, ואף תפילתו של רב עצמו לא פועלת.

בשלב זה ניגש אי מי מבני המקום וירד לפני התיבה, אך פתח הלה את פיו ואמר 'משיב הרווח', והנה החלה לנשב רוח עזה. אמר 'מוריד הגשם' והופיע מטר כמו משום מקום. רב, בראותו כן, התפעל עד מאד ותהה על קנגנו.

ביאו לפניו - בגדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור עוז וזהר

מדי שני וחמישי, קודם קריאת התורה נהגו במקהלות האשכנזים לומר נוסח תפילה מיוחד הפותח במילים: "א-ל אַרְךָ אַפַּיִם", ובו בקשת סליחה וכפרה מאת הבורא יתברך על שחטאנו לפניו, לצד בקשה כי יהיה בעדנו ויחוס עלינו.

המקורות הקדומים ביותר לאמירת תפילה זו הם בסידור רש"י (ס' תיח) ובמחזור ויטרי (סדר שחרית ס' ח), ובטעם ויסוד התפילה האמורה מצאנו כמה דעות.

יש שכתבו (סידור חסידי אשכנז עמוד קטז) כי הדבר מבוסס על כך שבימי שני וחמישי יושבים בתי הדין לדון (ראה כתובות ג, א), ועל כך מתפללים שיהיה הקב"ה בעוזם של יטו או יעוותו חלילה את הדין. טעם נוסף הובא בראשונים (פירוש סידור התפילה לרוקח עמוד תכ"א), לפיו נתקנה תפילה זו קודם קריאת התורה, היות ויש מקום להתוודות על כך שעברנו על דברי התורה הקדושה בה אנו עומדים זה עתה לקרוא. ואילו אחרים כתבו (פירוש הר"י בן יקר לסידור התפילה) כי תפילה זו מהווה המשך ישיר לפיוט אותו אומרים בסוף תחנון לימים שני וחמישי: 'ה' אֵלֵינוּ יִשְׁרָאֵל, בו אנו מבקשים: "אֵל תִּשְׁפְּחֵנוּ". אודות הנוסח המדויק בתפילה זו - בגיליון הבא בע"ה.

יד ושם

פסוקי שמות והטמון בהם

ייסוף

"ה' יִגְמֹר בְּעַדֵי ה' חֲסִדָּה לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יְדֵיךָ אֵל תִּרְף" (תהלים קלח, ח).

כשאדם מבקש מהש"ת דבר מה, כשהוא שופך את נפשו בתחינה לפניו, ראשית דבר עליו להכיר בחסדיו יתברך עמו עד כה. רק לאחר מכן, לאור אותה הכרה ברורה, יש לו לבקש מהקב"ה כי לא יפסיק את חסדיו עמו.

כך מפרש הרד"ק את הפסוק: 'ה' יִגְמֹר בְּעַדֵי, היינו שהוא יתברך ימשיך ויגמור את החסד שכבר החל לעשות עמי, וכשם שנתקיים בי 'ה' חֲסִדָּה לְעוֹלָם, כך גם בהמשך: 'מַעֲשֵׂי יְדֵיךָ אֵל תִּרְף'.

לשאלתו, שיתף הלה בעובדה הבאה שהוכיחה כי אכן - לעתים נדרשת זכות מיוחדת שלא מן המניין כדי לגרום לתפילות להתקבל ולתת להן משנה תוקף.

אותו אדם, מסתבר, שימש 'מקרי דרדקי', קרי: מלמד תינוקות של בית רבן. אולם שלא כמשתמע מתוארו הפשוט, לקח הוא את מלאכת הקודש ברצינות יתירה ובחרדת קודש. ראשית, הוא טרח ללמד את בני העניים כבני העשירים, לא הפלה את ילדו של אי מי מהם עקב אילוצי תקציב ואף לא נטל שכר ממי שלא היה מסוגל לעמוד בכך. אולם אם לא די בזאת, עוד החזיק ברשותו בור מלא מים ובו שייטו בנחת דגים קטנים, וכל תלמיד שהתירשל בלימודו - היה הוא מפיטו ו'משחד' אותו באמצעות דג, עד שבא והשתתף בסדר הלימוד.

זכותו העצומה הלזו, מתברר, היא שעמדה לציבור כדי שיענו תפילותיהם על ידי שליח ציבור קדוש זה.

הפלא ופלא

שאלות וחיידות בכניי התפילה

לפתרון החידות יש לעיין בהרחבה בסידור המבואר ובמדוריו מבית מתיבתא.

תשובות מגילון קודם פר' במדבר:

1. תשובה ג' - בקשה כי תתרום קרננו - בשמחתם על ישועת השכינה והקמתה מעפר.
2. תשובה א' - בזיון הבא כתוצאה מהניסיון ומאי-העמידה בו.
3. תשובה ב' - הקב"ה מרבה לעשות חסד ואמת.

בתפילת שחרית נמצא הביטוי המתייחס למעשי בני האדם: "כי רב מעשיהם תהו". איזה פירוש מהבאים אינו נכון?

- א) רוב מעשיהם ולא כל מעשיהם, שהרי יש בידם גם מצוות ומעשים טובים..
- ב) מלשון גדולה ורבנות, והיינו שאף מעשיהם הגדולים אינם אלא תהו וריק.
- ג) מלשון ריבוי, היינו שמרבים לעשות מעשיהם ללא מחשבה ותבונה.

בברכות קריאת שמע נאמר אודות המלאכים: "ונותנים באהבה רשות זה לזה". מה פשרה של אותה 'אהבה' הנזכרת כאן?

- א) זהו ביטוי הנועד להבהיר כי אין במרום קנאה ותחרות אלא אך אהבה.
- ב) 'אהבה' היינו השבח להש"ת, ובאותה אהבה הם נותנים רשות זה לזה.
- ג) בגודל אהבתם את ה' יתברך, נותנים הם זה לזה רשות להללו.

שם הזוכה בגיליון פר' ויקרא: ה' אליעזר דויטש, בני ברק

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב לכתובת מייל: m028039999@gmail.com או ב'נדרים פלוס' - באר ישראל

1. יש לציין כתובת מדויקת וטלפון.
2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'.
3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרעס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

בפסוקי דזמרא אנו מציינים כי יזכו בני ישראל לעשות בהם [בגויים] משפט כתוב". באיזה משפט מדובר והיכן הוא כתוב?

- א) הפסוק הנזכר קודם לכן באותו מזמור (פסוק ז): "לעשות נקמה בגוים".
- ב) נבואת הנביא יחזקאל (כה, יד): "ונתתי את נקמתי בגוים ביד עמי ישׁראל".
- ג) יום הנקמה הנזכר בנבואת ירמיהו (מו, י): "יום נקמה להנקם מצריו".

